

Lekov, Ivan

Един от възможните аспекти за класификация на структурните типове на простите изречения в славянските езици

In: *Otázky slovanské syntaxe. II, Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, Brno 20.-22.10.1966. Bauer, Jaroslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, pp. 75-78

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120045>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ЕДИН ОТ ВЪЗМОЖНИТЕ АСПЕКТИ ЗА КЛАСИФИКАЦИЯ НА СТРУКТУРНИТЕ ТИПОВЕ НА ПРОСТИТЕ ИЗРЕЧЕНИЯ В СЛАВЯНСКИТЕ ЕЗИЦИ*

1. Самото поставяне на въпроса за структурните типове на изречението в славянските езици показва, че традиционните класификации не задоволяват и се нуждаят от съобразяване с по-съвременни тенденции в езиковедската теория. Преди всичко се налага да се знае от какво разбиране на термина структура и израза структурен тип се изхожда в разсъжденията по този повод. Склонен съм да мисля, че напоследък все повече представата за структурата на езика се изпълва с широта и всеобщност и се възвръща след известни колебания към първоначалното си значение на строеж, състав.¹ В такъв случай тя заема най-високо място в йерархията от определения на езиковата същност. Структурата е не само взаимоотношение на елементи, които образуват системата, но и самите елементи от гледище на форма и съдържание, т. е. структурата е система от системи. Поради това трябва да се изрази съгласие с последните по време опити за категорично причисляване и на интонацията — като израз на модалност — към структурните фактори на изречението.²

2. Тук няма да се засяга историята на въпроса за класификацията на простото изречение в славянските езици. Предлага се само един опит за класификация, която да представи и характеризира ясно и логично непротиворечиво главните изреченски типове от гледище на техните доминиращи диференциални признаци, според мене доста отчетливо свързани с определени езикови пластове (рус. „яруси“), чието название те биха могли да си присвоят.³ Това от своя страна подчертава важноста на тотално-системния подход в разглеждането на езиковите факти.

В духа на изтъкнатите схващания за езиковата структура всеки изреченски структурен тип би могъл да отговаря не само на синтактически, но и на морфологически и фонетически (прозодически) качества, формулирани като типологично доминантни диференциални признаци (— ДП.). Това дава основание за следната класификация:

3. I Изреченски структурен тип с ДП, обоснован синтактически със синтагматично-квантитативна интерпретация. Притежава бинарната опозиция

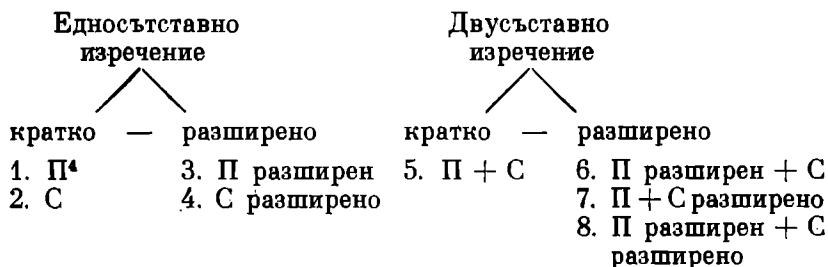
*I. Lekov zasjal referát předem, ale symposia se nemohl zúčastnit. (Pozn. red.)

¹ Сръ. *Русско-чешский словарь лингвистической терминологии*, Прага 1960.

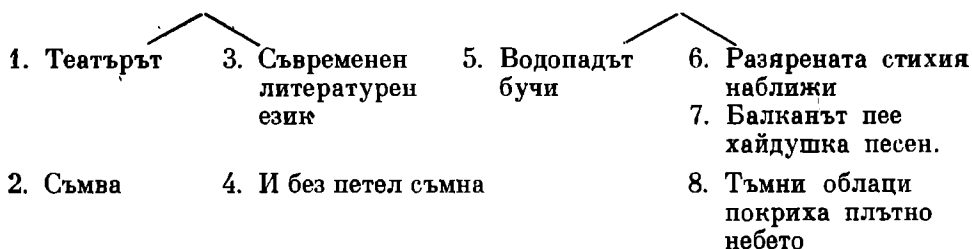
² Сръ. J. Bauer, M. Grepl, *Skladba spisovné češtiny*, Praha 1964, стр. 13.

³ Сръ. подобно гледище за структурните глаголни модели в моята статия *Структурни модели в глаголната система на съвременните славянски литературни езици*, Славистични студии, София 1963, стр. 3—8.

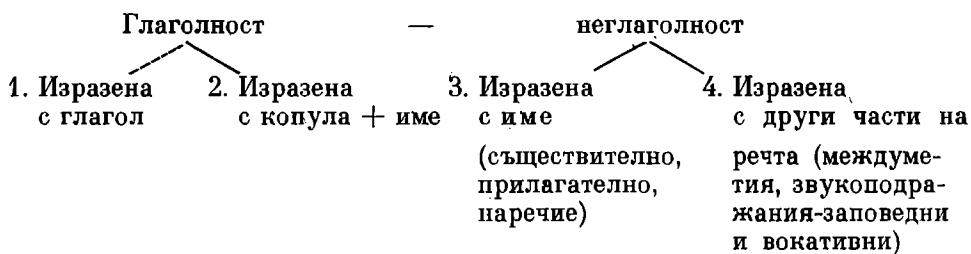
едносъставност — двусъставност, всеки член от която може да образува нова подчинена (микроопозиция) краткост — разширеност с по 4 варианта:

Примери от български език

II Изреченски структурен тип с ДП, обоснован предимно⁵ морфологически с парадигматично-качествена формална интерпретация. Притежава една бинарна опозиция глаголност ~ неглаголност, всеки член на която се разпада на други подчинени опозиции, както следва: първият на опозицията глагол ~ копула + име, а вторият на име (съществително, прилагателно, наречие) ~ не име (междуметия [субективни и обективни], императивни и вокативни частици с предикация).

⁴ П = подлог, С = сказуемо.

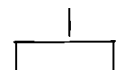
⁵ Поради наличието и на глаголният вариант копула + име, което му дава право да се свърже и с първия тип.

Примери от български език

1. Времето тече
2. Да си спомняш
е тъжно | 3. Какъв възход!
Добър ден.
Горският
Душно. | 4. Ах! Браво! Бре!
Цап! Пъррр!
Гуси, гуси! |
|--|-----------------------------|--|--|

III Изреченски структурен тип с ДП, обоснован фонетически (прозодично-интонационно) с паралингвистична интерпретация, защото чрез своята модалност изразява отншение към околната действителност. Притежава четири подтипа, всеки с по една и съща подчинена бинарна опозиция с утвърдителен и неутвърдителен член.

Изявително изречение
с равна интонация

Утвърдително — отрицателно
Лекции ще има. | Лекции няма да има.

Заповедно
с заповедна интонация

Утвърдително — отрицателно
Бъдете бодрни! | Не се страхувайте!

въпросително
с въпросителна интонация

Утвърдително — отрицателно
Трябва ли да дойда? | Кой не иска мир?

възклицателно
с възклицателна интонация

Утвърдително — отрицателно
Каква прелест! | Не се гаси туй що не гасне!

4. Най-сетне може да бъде обособен и IV тип, наречен от някои деиктичен,⁹ но който също като глаголните изречения от II тип е хибриден (смесица от II и III тип) модално-морфологичен, в бълг. език с контекстно-ситуационен вариант — на! -, „На ви мойта книга — тя е вам завет!“ (Ив. Вазов).-

5. Трите структурни типа спадат към областта на езика (langue). Четвъртият има съмнително положение. Въпреки че е снабден с интонация, той би трябвало да се причисли към елиптичните изречения и с това към речта (parole), като обоснован контекстно и ситуационно.

Типовете на простите изречения по материал от български език отразяват количествени и качествени състояния и отговарят на категориите общо и частно (отразени като необходимо и факултативно.) Всеки тип трябва да съдържа като необходими елементи една от трите конструкции: 1) нормативна най-честа П + С, 2. минимална подложна и 3. минимална

⁹ Сrv. J. Bauer, M. Gierl, цит. с. стр. 68—69.

сказуемна. Елементите, наречани разширения, имат факултативна стойност.

Според мене съществува многообразност на доминиращия ДП на изреченията в славянските езици, по който се постига структурната им класификация. Тези ДП принадлежат към разни езикови пластове, но се обединяват в главния обект на синтаксиса — характеристика и класификация на изреченските разновидности. С това се оправдава и висшето йерархическо равнище на изречението като комуникативна езикова единица.